DETERMINARE ŞI INDIVIDUALIZARE

DE

ŞT. IACOB

Noţiunile exprimate prin substantive se prezintă în vorbire, de obicei, în două forme : fie determinate, fie individualizate. Fiindcă în problema definirii acestor doi termeni şi în problema mijloacelor prin care se realizează cele două operaţii la care se referă ei, pluteşte oarecare lipsă de precizie, ne vom strădui ca, în rîndurile de mai jos, să le precizăm şi să arătăm baza lor logică.

Înţelegem prin determinarea unei noţiuni micşorarea sferei ei. Determinarea se poate face calitativ, cantitativ sau în ambele chipuri deodată. Ea este calitativă atunci cînd micşorarea sferei se face în funcţie de o notă secundară (neesenţială) a noţiunii. În versurile lui M. Beniuc :

Iar de va fi ca steaua mea să cadă
'Nainte de soroc, pe drumul greu,
Un alt fecior cu frunte de zăpadă
Va duce mai departe drumul meu,
(„Drumul meu")

noţiunea *drum greu*, în care nota *greu* nu este esenţială, devine astfel restrînsă numai pînă la limita prezenţei acestei note, dat fiind că poate fi şi altfel de drum, uşor. De asemenea, în expresia *fecior cu frunte de zăpadă*, atributele *cu frunte de zăpadă* determină substantivul *fecior* printr-o notă neesenţială, care restrînge şi ea sfera noţiunii, la limita prezenţei ei.

După cît se poate vedea chiar din citatul dat, determinarea calitativă se obţine prin adjective.

Nu constituie o determinare calitativă atributul stilistic (epitetul), a cărui tendinţă este să exprime o notă caracteristică. Exemplu în :

BDD-A10359 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:49 UTC)

Soarele rotund și palid se prevede printre nori
(V. Alecsandri, „Iarna")

atributele *rotund* și *palid* nu sînt determinative, ci au funcțiune de epitete.

Mai adăugam că la determinarea calitativă contribuie și mijloacele gradării : comparativul, superlativul, care efectuează limitări ale sferei la noțiuni deja determinate o dată calitativ, prin atribute. *Om foarte bun* este o limitare a lui *om bun*.

Determinarea este cantitativă atunci cînd micșorarea sferei se face la noțiunea considerată cu tot conținutul ei calitativ, fără a ține seama de vreo notă particulară. Ea se face prin numerale. În versurile lui Coșbuc :

Trei pași la stînga binișor
Și alți trei pași la dreapta lor
(„Nunta Zamfirei")

substantivul *pași* este determinat cantitativ prin numeralul *trei*.

Determinarea cantitativă se poate îmbina cu cea calitativă. În propoziția lui Creangă : . . .*un țap și două capre slabe și rîioase era toată averea Irinucăi* („Amintiri"), substantivul *capre*, determinat calitativ prin atributele *slabe* și *rîioase*, note accidentale, este determinat și cantitativ, prin numeralul *două*.

O determinare atît calitativă, cît și cantitativă se face prin atributul genitival. În noțiunea *coama calului*, substantivul *coama* are sfera limitată atît din cauza reducerii lui la limitele unei specii animale, cît și din cauză că unele note proprii fac să se deosebească coama calului de a altor animale, de pildă de a leului.

Determinarea cantitativă privește două tipuri de noțiuni : noțiunea *continuă* (ex. *aer*, *nisip*) și noțiunea *discontinuă* (ex. *om*, *carte* etc.), cu alte cuvinte : substanță și corp finit. În primul caz se folosesc ca determinative adjectivele cantitative : *puțin*, *cîtva*, *mult*, *tot* ; în al doilea caz, numerele (cardinalele) : *unu*, *doi* etc. și derivatele lor : ordinalele (*al doilea* etc.) și distributivele (*cîte doi* etc.).

Destul de des un substantiv este determinat cantitativ de un alt substantiv. În cazul acesta, cel care determină își pierde calitatea sa de noțiune independentă și devine determinativ.

În propoziția *Se scutură din salcîmi o ploaie de miresme* (Delavrancea, „Bunicul"), substantivul *o ploaie* devine determinantul cantitativ al lui *miresme*. Tot așa, în versurile lui Beniuc :

E sătul de iarbă și otavă
Ii voi da un troc de jar la prînz

un troc devine determinantul cantitativ al lui *jar*.

BDD-A10359 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:49 UTC)

Uneori, un substantiv nume de corp devine unitate de măsu pentru alt substantiv; în acest caz se adaugă şi determinante numeral *un litru de lapte*, *două kilograme de mere* etc. O unitate de măsură a mănătoare avem şi în expresia *un pahar de apă*, în care *un pahar* rămî determinativ pe lîngă *apă*. Altfel stau lucrurile cu expresia *un pahar apă*, în care *cu apă* devine atribut cu rol de determinant al lui *pah*

Determinarea fundamentală a noţiunii este însă cea efectua prin categoriile gramaticale. Înţelegem prin categorie gramaticală exp marea unei noţiuni de bază, prin morfeme.

O determinare cantitativă se face cu ajutorul categoriei numărul în care avem *singularul* pentru aspectul continuu al noţiunii şi *plura* pentru noţiunea discontinuă.

Ajunşi aici se impune să facem distincţia necesară între singul ritate, unitate şi individualitate. Noi socotim că forma singulară a su stantivului exprimă aspectul general al noţiunii. Prin *om* (singular) înţelegem nici *un om* (unitate), nici *cutare om* (individualitate), ci noţiun în sine, ca specie. Spre deosebire de singularitate, unitatea arată un indiv sau un exemplar oarecare din specie, iar individualitatea este un anum individ, izolat de specie, avînd notele sale proprii care îl fac să nu se co funde cu ceilalţi indivizi ai speciei.

Cînd rostim propoziţii ca: *Bradul este o gimnospermă*, *Adevăr este o hrană a minţii*, *Lupul trăieşte în pădure*, nu ne gîndim de loc la cî un individ din specia respectivă, ci la specia întreagă. Dacă am folo în astfel de propoziţii forma pluralului: *Brazii sînt gimnosperme*, *Adev rurile sînt o hrană a minţii*, *Lupii trăiesc în pădure*, am exprima acela lucru, cu deosebirea că nu luăm noţiunea sub aspectul ei unitar, ci su acela al unei sume de indivizi dispăraţi. Iată bunăoară o frază dintr-u articol de T. Arghezi:

Pe vremuri, viaţa reprezentativă se prezenta ca o menajerie în ca au dreptul să figureze tigrii, leii, leopardul, elefanţii „Contemporanul 2(536).

În acest text sînt date cu acelaşi înţeles generic şi singularul *leopard* şi pluralul *leii*.

În limba romînă pluralitatea se exprimă prin terminaţiile *-i* şi *(pom — pomi, scaun — scaune)*. Terminaţia *-uri* tinde a avea rolul să de mai mult nota de varietate, ca în *corp — corpuri, mîncări — mîncărur* şi ca atare ea poate fi găsită şi la acele cuvinte care denumesc noţiun continue: *zemuri, cărnuri, nisipuri, adevăruri* etc.

Noţiunea, atît sub aspectul de singularitate, cît şi sub cel de plura litate mai este supusă, din punct de vedere cantitativ, unei alte deter minări importante: aceea care în limba romînă se face cu ajutorul art

BDD-A10359 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:49 UTC)

colului, devenit de fapt un morfem. Asupra funcțiunii semantice a articolului ne vedem nevoiți a stărui.

În cărțile de gramatică se spune vag că articolul „precizează" înțelesul substantivului sau că rolul lui este „individualizarea obiectelor". Asemenea explicații fiind nedovedite, vom încerca să definim în cele ce urmează funcțiunea logică specifică articolului.

Rolul articolului — în limba romînă — este să dea nota de *integritate* singularului și pe cea de *totalitate* pluralului. Vrem, anume, să punem articolul în funcție de categoria logică parte — întreg. Un prim indiciu al acestei funcțiuni îl avem în faptul că după numeralul *tot*, orice substantiv trebuie să fie articulat : *toată vremea*, *toți oamenii* ; și, dimpotrivă, după numerale cu caracter partitiv, substantivul nu poate fi articulat : *multă vreme*, *cîțiva oameni* etc.

În vorbirea curentă putem observa acest lucru. Zicem : Am băut *apă* din pahar (subînțeles : o parte din ea), dar : Am băut *apa* din pahar (subînțeles : toată) ; sau : *Muncitori* ies din uzină (o parte) ; dar : *Muncitorii* ies din uzină (toți). Firește, e vorba aici de o totalitate logică : Chiar dacă pe pereții paharului va mai fi rămas o picătură de apă, chiar dacă în uzină va mai fi rămas vreun muncitor, în proporțiile de mai sus, vorbitorul pleacă de la ideea întregului, iar aceasta formează conținutul logic al articolului. O astfel de totalitate logică avem, de pildă, în textul :

„*Membrii sindicatului salariaților din instituțiile de artă, cinematografie și radio, au primit ieri după masă, în clubul lor, vizita unui oaspete drag . . .*" („Scînteia", nr. 2588),

în care nu trebuie să pretindem că absolut toți membrii sindicatului să fi fost de față, ci să înțelegem că sindicatul, ca organizație care reprezintă pe toți membrii, a primit pe oaspete, chiar dacă o parte au lipsit.

Datorită articolului, în limba romînă se pot exprima judecăți universale fără a mai fi nevoie de numeralul *tot*, care, de pildă, în limba latină este necesar. În romînă, străvechea premisă socratică se poate formula astfel : *Oamenii sînt muritori*, subînțelegîndu-se că *toți oamenii*, pe cînd în limba latină dacă se zicea *Homines mortales sunt* și nu *Omnes* (toți) *homines mortales sunt*, nu s-ar fi înțeles că toți. Iată deci că articolul a ajuns să țină locul adjectivului cantitativ al totalității (tot).

În raportul dintre două noțiuni folosite într-o judecată, forma articulată este „specia", pe care o luăm în întregul ei, iar forma nearticulată este „genul", pe care îl luăm în parte. Nu putem zice : *Calul este animalul* (ambele articulate), fiindcă a doua noțiune o luăm numai parțial (în afară de cal mai sînt și alte animale). Corect este : *Calul* (articulat) *este animal* (nearticulat). La fel, este incorect : *Textiliștii sînt muncitorii*, dar este corect : *Textiliștii sînt muncitori*.

BDD-A10359 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:49 UTC)

Cum s-a ajuns să se atribuie articolului rol individualizator? De bună seamă, atribuindu-i-se rolul altor cuvinte, care servesc ca atribute. Să luăm un exemplu chiar din „Gramatica Academiei R.P.R.”

Iar în ochii ei albaştri
Toate basmele s-adună
(Eminescu, „Crăiasa din poveşti”).

Se pretinde că aici individualizarea substantivului *ochii* se datoreşte articolului. Noi socotim, dimpotrivă, că nu se datoreşte articolului, ci atributului *ei*. Dacă articolul individualizează, de ce nu se întîmplă acelaş lucru şi cu cuvîntul *basmele* din acelaşi text? Acest cuvînt, cu toate că este articulat, nu are înţelesul de anumite basme, ci de basme în general.

O impresie mai puternică în ce priveşte pretinsa funcţiune de individualizare a articolului produc acele texte în care atributele care individualizează, lipsind din text, sînt numai subînţelese din context. Iată un exemplu de acest fel:

Şi s-a ivit
O umbră la zăbrele
Şi umbra e lumina lor
(A. Toma, „Printre zăbrele”).

Este adevărat că aici *umbra* nu este o umbră în general, ci o anumită umbră. Dar nici aici individualizarea nu provine din articol, ci din modul de exprimare eliptică îngăduită de context. Ar trebui să fie: „Şi umbra (subînţeles: *care s-a ivit la zăbrele*) e lumina lor”.

Cuvintele articulate sînt întrebuinţate foarte des cu înţeles general. În:

Nalt cît casa,
Verde ca mătasea,
Dulce ca mierea
. . . . . .

nu este vorba, desigur, de o anumită casă, de o anumită mătase sau miere, ci de noţiunile acestea luate în înţelesul lor general.

Din exemplele discutate mai sus se vede că afirmaţia privitoare la funcţiunea individualizatoare a articolului nu se poate susţine.

Articolul îşi păstrează o funcţiune specifică în cadrul procesului de determinare cantitativă a noţiunii şi anume aceea de a arăta întregul, adică integritatea noţiunii cînd are formă singulară şi totalitatea ei cînd are formă plurală. Noţiunea determinată prin articol poate fi şi una determinată calitativ prin atribute. De exemplu expresia *oamenii harnici* indică o totalitate însă numai aceea a oamenilor harnici; din contra, *oameni harnici* înseamnă o pluralitate de oameni harnici, dar nu toţi.

BDD-A10359 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:49 UTC)

Și articolul adjectival are această calitate. Mai întîi el se leagă de substantivul articulat enclitic : *fata cea cuminte, ostașul cel viteaz*, ceea ce denotă că articolul enclitic și cel adjectival au funcțiune comună. Această comunitate funcțională explică de ce uneori ele se pot înlocui.

În propoziția : „Toți *cei patru frați* aveau ceasornice la fel" (Camil Petrescu, „Un om între oameni"), substantivul *frați* este dispensat de articolul enclitic, prin prezența celui adjectival proclitic ; dacă ar lipsi *cei*, ar trebui spus : *toți patru frații*. Tot așa, cînd adjectivul precede substantivul și ar trebui să fie el articulat enclitic (*viteazul ostaș, cumintea fată*), dacă vrem să folosim articolul proclitic, acesta capătă funcțiunea celui enclitic : *cel viteaz ostaș, cea cuminte fată*.

Cît privește pe *un* și *o* cu rol de articole nehotărîte, ele sînt „nehotărîte" în sensul că oscilează în a indica întregul sau partea, avînd cînd un înțeles, cînd pe celălalt. Spre exemplu în :

O lume toată-nțelegea (Eminescu, „Pe lîngă plopii fără soț"),

o lume este echivalent cu *lumea* (articulat), căci s-ar putea zice : *Lumea toată-nțelegea* ; pe cînd în : *Să răsuflu un aer mai slobod, mai curat* (Gr. Alexandrescu, „Anul 1840") *un aer* este echivalent cu *aer* (nearticulat), căci s-ar putea zice : *Să răsuflu aer mai slobod, mai curat*, — fără a se schimba, prin aceasta, înțelesul propoziției.

În unele cărți de gramatică se dau astfel de exemple de articole nehotărîte :

***Un** stejar străjuia la marginea drumului* ; ***Un** ciobănaș îmi ieși în cale.*

În astfel de cazuri — după părerea noastră — cuvîntul *un* nu poate fi înlocuit prin forma articulată sau prin cea nearticulată ; se poate discuta dacă el este numeral cardinal sau pronume nehotărît (oarecare), în nici un caz articol nehotărît. Dacă *un* ar fi aici articol nehotărît, el ar trebui, în lumina tezei noastre, să poată fi înlocuit fără schimbarea înțelesului, fie cu forma nearticulată, fie cu cea articulată a substantivului ; dar e clar că nu putem zice : *Ciobănaș îmi ieși în cale*, iar dacă zicem : *Ciobănașul îmi ieși în cale*, schimbăm înțelesul. Nu e același lucru ca, bunăoară, în propoziția : (Iordan) *era un om blînd și domol* (Sadoveanu, „Mitrea Cocor"), în care se exprimă exact ceea ce s-ar exprima și prin propoziția : *Era om blînd și domol*, deoarece aici acel *un* nu are sens nici de numeral, nici de pronume. Astfel stînd lucrurile, rămîne ca pe *un* din exemplul anterior (un ciobănaș) să-l considerăm numeral cardinal, dacă vrem să afirmăm că unul, nu mai mulți ciobănași, mi-a ieșit în cale ; și să-l considerăm pronume nehotărît, dacă îl luăm cu înțelesul de *oarecare*.

BDD-A10359 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:49 UTC)

Să vedem acum care sînt mijloacele prin care se face individua lizarea.

Dacă un obiect există în lume într-un singur exemplar, el nu ar nevoie de determinante individualizatoare, căci este individual prin sin însuși. De exemplu, luna de pe cer, în accepția ei populară, este una sin gură, totdeauna individuală, ca și soarele. În :

Soarele și luna
Mi-au ținut cununa („Miorița")

cuvintele *soarele* și *luna* sînt prin natura lor individuale. Tot așa, cînd folosim o noțiune în înțeles concretizat, ea poate căpăta caracter indivi dual. Bunăoară cînd în basm citim că : *fetița s-a întîlnit cu lupul*, prin cuvîntul *lupul* nu trebuie să înțelegem un lup dintre mulți alții, ci no țiunea de lup, ca și cînd lupul ar fi unul singur în lume.

La substantivele nume comune, individualizarea se face prin nume proprii. Cuvîntul *cal* este nume comun ; *Murgu* sau *Vîntuleț*, nume propri date anumitor cai, sînt termeni individualizatori.

Dar a da nume tuturor ființelor sau obiectelor, individual luate este o imposibilitate. De aceea se dau nume individuale unui număr limita de lucruri, iar pentru restul — imens de multe — se folosește în limbă un sistem închis de cuvinte, anume, *pronumele*, care constituie un al mijloc de individualizare.

Cu ajutorul pronumelor putem individualiza pornind, în ultimă analiză, tot de la nume proprii sau de la noțiuni individualizate.

Să presupunem că citim următorul text de M. Sadoveanu :

Eu știu de la bunicul Manole multe istorii vechi. Deștepta el din cînd în cînd lumea lui, a tinereții adormite în veșnică liniște. Pronumele *eu* individualizează prin aceea că știm cine este povestitorul ; pronumele *el* prin aceea că este legat de numele bunicului (*povestitorului*) Manole ; *lu* individualizează substantivul *lumea* tot prin corelație cu acele nume, iar pentru *tinereții adormite*, pronumele *lui* nu se mai repetă, fiind subînțeles

De pronume este nevoie mai ales la individualizarea obiectelor cărora nu li se dau nume proprii. În : *Cristophi își pipăia în neștire mustața neagră* (Camil Petrescu, „Un om între oameni"), noi știm că este vorba despre *mustața neagră* a lui Cristophi, datorită pronumelui *își*.

Cînd Ipsilanti zice lui Păturică : *Ține hîrtia aceasta și silește-te cît vei putea să împlinești poruncile mele* (N. Filimon, „Ciocoii vechi și noi") știm despre care anume hîrtie și despre care anume porunci este vorba datorită pronumelor *aceasta* și respectiv *mele*.

În vorbire, adesea numele propriu care individualizează este sub înțeles din context. Nuvela „Județ al sărmanilor" de M. Sadoveanu se termină cu cuvintele : *Sfîrșindu-și povestirea, ciobanul pufni spre flăcări*

BDD-A10359 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:49 UTC)

amărăciunea pe care o avea încă în el. Cuvîntul *ciobanul* nu explică, desigur, noțiunea generală de cioban ci arată că e vorba de un anumit cioban, de o persoană individuală. Ar fi trebuit să se zică *ciobanul Constantin Moțoc*, dar, deși numele propriu nu s-a mai repetat, noi știm dinainte că e vorba despre el. Acest înțeles individual nu este dat de articol substantivului ciobanul. Articolul este necesar aici fiindcă individualitatea este un întreg.

Și pronumele pot fi absente și subînțelese, așa cum am arătat în două locuri mai sus. Într-o frază ca următoarea: *Apoi cheamă pe tata și-i zice hotărîtor: Spune-i și dumneata băietului, omule, ce se cuvine* (I. Creangă) cuvîntul *tata* ar trebui să fie urmat de pronumele *meu*, iar cuvîntul *băietului*, de pronumele *acestuia*; dar aceste pronume se subînțeleg așa de bine, încît prezența lor e inutilă.

Numele propriu și pronumele, subînțelese din context, își îndeplinesc, chiar absente fiind, funcțiunea lor de termeni individualizatori.

Ca urmare a explicațiilor din rîndurile de mai sus, se impune concluzia că articolul nu are funcțiune de individualizator. Atît în cadrul aspectului general, cît și în cadrul aspectului individual al noțiunii, el dă nota întregului, spre deosebire de forma nearticulată, care dă nota de parte din întreg.

Cît privește individualizarea, aceasta este sarcina numelor proprii și a pronumelor. Orice confuzie de roluri între cele două părți de vorbire puse în discuție, articole și pronume, se poate evita prin analiza nu numai a textului gramatical, ci și a contextului, precum și a sensului logic, avînd în vedere frecventa exprimare eliptică în graiul viu și în limba operelor literare.

BDD-A10359 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:49 UTC)